

könyvtári bejegyzés szerint szintén a budai könyvtárból származik a Marsigli hagyatékban, egy ferences vonatkozású kézirat, aminek ferences volt a possessora is. Az nem valószínű, hogy ez a kézirat is az esztergomi káptalan budai házában lett volna. Logikailag két változat lehetséges. Solymosi László véleménye alapján valószínű, hogy a káptalan egyik budai házában volt jegyzőkönyvet a többi Budán található kódexszel, könyvvel együtt az egykori királyi könyvtár helyiségeiben raktározták a törökök. És ide szállíthatták az elfoglalt területekről, köztük Esztergomból is a már szultáni tulajdonnak, hadizsákmánynak tekintett kódexeket. (Vö. MKsz 1880. 270.) 1543-ban, Esztergom feladásakor a kézirat anyag maradt elsősorban a várban. Ezek között is lehetett a jegyzőkönyv. A kódexlapba kötött, már nem aktuális jegyzőkönyv esetleg kimaradt a menekített levéltári anyagból, és az ostrom idején a várban lehetett. Innen is szállíthatták Budára a többi esztergomi kézirattal együtt, ma még szintén ismeretlen időpontban a törökök. A tényeket valószínűleg sohasem ismerjük meg a maguk valóságában. Csak egy bizonyos, hogy Budán volt a jegyzőkönyv 1686-ban.

Amennyire örömdetes a jegyzőkönyv kiadása, annyira fájdalmas, hogy már nem található a kézirat kódexlapborítója. Ezen lehetnek olyan jegyzetek, amelyek utaltak volna a kézirat korábbi ill. budai sorsára. A legnagyobb veszteség azonban mégis az, hogy ez lett volna a második (!) kódex-töredék, ami kétséget kizáróan a középkori Esztergomból származik. (Vö. MKsz 1997. 133.)

A recenzens fenti megjegyzéseivel csak érzékeltetni kívánt néhány kérdést, amivel a jegyzőkönyv közreadásával a kutatók szembesülhetnek. Számukra a megbízható forráskiadáson kívül a részletes ismertetést is magában foglaló bevezető tanulmányhoz rendkívül átgondoltan szerkesztett mutatókat készített Solymosi László. A középkorvégi Esztergommal bármilyen témában foglalkozók számára ezentúl minden út a jegyzőkönyvből indul ki. Biztos irányjelzőt kaptak Solymosi Lászlótól az esztergomi széskáptalan jegyzőkönyvének közreadásával.

KÖRMENDY KINGA

Somkuti Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1918. Szerk. MONOK István. Bp. 2002. OSzK, 138 l., ill.

A könyv az OSzK történetének mintegy fele idejét tárgyalja. Izgalmas, – a töténeti események folytán – olykor igen lehangoló olvasmány, mert valóban olvasmány, nemcsak dokumentum, nemcsak forrásmű. Két nagy egységre és további alfejezetekre tagolódik: az OSzK a polgári átalakulás (1802–1866), ill. a polgári fejlődés és kapitalizálódás korszakában (1867–1918). Az első rész kettő, a második négy fejezetből áll.

A bevezetőben a szerző áttekinti a 18–19. század fordulójának magyar könyvtári kultúráját. S már megint a törökök... Sajnos nem üres szólam, hanem keserű valóság, hogy a nagyjából másfélszázados török uralom nemcsak hátravetette Magyarország fejlődését, amelyet az ország vagy le tud(ott) dolgozni, vagy nem, de az elpusztult kolostori, főpapi, főúri és városi könyvgyűjtemények örökre elenyésztek. (A középkori magyar könyvkultúra töredékeit az OSzK-ban a Fragmenta Codicum csoport sze-degeti össze.)

A könyv- és könyvtári kultúrában a 18. század folyamán végbement robbanásszerű fejlődés a magánkönyvtárakban zajlott. Ezek az új műveltség befogadásának helyei, ide érkeznek az akkori modern francia és német nyelvű könyvek. E magánkönyvtárak általában enciklopédikus jellegűek. Ezekben a gyűjteményekben megváltozott a régi könyvtárakhoz képest az arány: a teológia háttérbe szorult, s a klasszikus auktorok, történelem és jog mellett nagyobb tér jutott a természettudományoknak, földrajznak, orvostudománynak és a technikának. Somkuti a legjelentősebb könyvgyűjtőket név szerint is megemlíti, azt is hangsúlyozva, hogy a felvilágosodás eszméit hordozó könyvek miatt némely könyvtárak a radikális gondolkodók találkozó helyévé váltak, s ennek meglelt a következménye. E könyv főszereplője, Széchényi Ferenc (1754–1820) maga is szabadkőműves volt, s titkára és első könyvtárosa a kivégzett jakobinus, Hajnóczy József.

Időben a legnagyobb az első fejezet, amelyben a könyvtár alapítását és első évtizedeit mutatja be a szerző 1802-től 1847-ig. Széchenyi Ferenc nemcsak a bécsi Hofbibliothekot ismerte jól, ahol az igazgató, Michael Denis könyv- és könyvtárismereti előadásait is hallgatta, hanem felkereste a nagy európai könyvtárakat az oxfordi Bodleianától a londoni British Museum, a drezdai udvari és a göttingeni egyetemi könyvtáron át a nevezetesebb itáliai könyvtárakig. Éppen Hajnóczy kivégzése után (1795) visszavonult a politikától, s célul tűzte ki a magyar nyelvű könyvek és minden Magyarországon nyomtatott könyv beszerzését. Gyűjtését a kéziratokra is kiterjesztette. Széchenyi Ferenc kiadta nagyecenki rendezett könyvtárának nyomtatott katalógusát, 550 példányban. Mindez már egy nemzeti könyvtár körvonalait vetítette előre.

Az alapítás adminisztrációja sem volt egyszerű dolog, de az 1802-ben engedélyezett, s Pesten a pálosok barokk könyvtártermében 1803-ban megnyílt Bibliotheca Hungarica Széchenyiano-Regnicolaris anyaga elég sok viszontagságot kellett megérjen. Már 1805-ben a francia hadak elől Temesvárra menekítették. 1808-ban a pálosok könyvtárterméből az egyetem egyik épületébe költöztették a könyveket. 1809-ben újabb háborús veszély miatt Nagyváradra menekítették, majd 1817-ben a könyvek az ún. Batthyány-villába kerültek (amelynek hatalmas kertjében épült fel 1837–45 között a ma már csak a Nemzeti Múzeumnak otthont adó klasszicista stílusú Pollák-féle palota). Innen az 1838-as pesti árvíz miatt a Ludoviceum épületébe költöztették a könyvtárat. Itt 1847-ig jelentős része nem is volt hozzáférhető.

Sokan úgy tudják, hogy a Nemzeti Múzeum és a Széchenyi Könyvtár egyszerre létesült (a kétszáz éves jubileumot így ünnepeltük!), pedig az 1807. évi XXIV. törvénycikk nyomán hozta meg az országgyűlés az 1808. évi VIII. törvényt, amely egy Magyar Nemzeti Múzeum alapítását mondta ki, s a Széchenyi Könyvtárt ennek keretébe illesztette. Ez a továbbiakban döntően meghatározta a Könyvtár helyzetét, mert a Múzeum osztályainak és a könyvtárnak a közös költségvetésből nem mindig arányosan jutott a pénz.

A Széchenyi Könyvtár 1848–66 közötti szakaszát előbb a szabadságharc zaklatott ideje – hiszen a forradalom szinte a Nemzeti Múzeum épülete előtt kezdődött –, majd a politikai elnyomás határozta meg. A fejezet címe is erre utal: „Alvó évtizedek: a pangás időszaka”. Bár erre az időre esik az újonnan elkészült múzeumi épületbe való beköltözés és a berendezkedés. A könyvtár ekkor még nagy és értékes magángyűjtemények konglomerátuma. A Múzeum igazgatója ez időszak alatt Kubinyi Ágoston, a könyvtárőr a sokoldalúan képzett Mátray Gábor volt. (Mátray fiatal korában hosszú évekig a Széchenyi családnál nevelésködött. Később ő alapította meg a Nemzeti Zenedét, ő alapozta meg a magyar zenetudományt.) A roppant könyvtári feldolgozó munkához Mátray szinte semmi segítséget nem kapott, ő maga feszített tempóban kellett, hogy dolgozzon.

Az 1867-es kiegyezés fellendülést eredményezett, az 1880–1900 közötti évek pedig a könyvtár kiteljesedésének korszakát hozták. A könyvtár új főhatósága a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium lett. Ekkor Eötvös József a kultuszárca vezetője, aki nemcsak a közoktatásra, hanem a közművelődésre is gondot fordított, s a Széchenyi Könyvtárnak biztosította az állami költségvetésből a rendszeres évi dotációt. Eötvös még az állományfeltárást is új alapokra helyezte. A könyvtárrendezést 1875-re sikerült befejezni. Eötvöst 1872-ben Trefort Ágoston követte a kulturális miniszteri székben, aki bevezette a múzeumok és könyvtárak állami szakfelügyeletét. A szakfelügyelőség ugyan csak később vált intézménnyé, de állami pénzforrásokat is elosztó tevékenysége mellett ki kell emelni, hogy kezdeményezte a hazai könyvtárrosképzést (1898) a Széchenyi Könyvtár keretein belül. Bár 1859-ben elkészült a Múzeum szervezeti és működési szabályzata, a könyvtárré 1889-re született meg. Ebben rögzítették a könyvtár egységeit: 1. Könyvtár – nyomtatványok, 2. Kézirattár, 3. Levéltár, 4. Hírlapkönyvtár. A Hírlapkönyvtár öre id. Szinnyei József lett, a modern magyar biográfia és bibliográfia megteremtője. Érdekes, hogy a folyóiratok sokáig nem tartoztak a Hírlapkönyvtár gyűjtőkörébe,

ezeket csak az 1910-es évek végén egyesítették a napi- és hetilapok gyűjteményével.

Az 1901–1913 közötti években a könyvtári személyzet számának állandó elégtelenségéből és a gyarapítási összeg örökös szűkösségéből eredő gondot az egyre jobban égetővé váló helyhiány is súlyosbította. Eközben közeledett a centenárius. A három napos ünnepségre (1902. nov. 25–27.) történeti és irodalomtörténeti kiállítást rendeztek a könyvtár kincseiből, s az ünnepi beszédet Wlassics Gyula kultuszminiszter mondta. Ő sajnos 1903-ban távozott a posztjáról. A helyhiány tíz év múlva is csak úgy enyhült, hogy bérelt helyiségbe kitelepítették a ritkábban használt anyagot. Folytatódott az állomány differenciálódása, a zeneműtár, színháztörténeti tár, térképgyűjtemény és kisnyomatványok tára önállóvá alakulása egyre jobban körvonalazódott. Szükséges lett volna modernizálni a raktári felállítást, s a helypazarló szakrendről áttérni a numerus currensre, ezt nyilvánvalóan a katalógusok reformjának kellett volna követnie. Elodázták ezt a gondot, pedig a régi rendszer lezárásával, s az új bevezetésével megoldható lett volna.

1891-ben 26 szaktisztviselő közül 13 akadémikus volt, 1902-ben 29 fő dolgozott a Széchényi Könyvtárban, ebből 15 tudományos munkatárs, 1913-ban a létszám negyvenre nőtt. 1898-ban került napidíjasként a könyvtárba az első női alkalmazott, aki az első frógépet kezelte. Az első női könyvtáros 1911-től 1934-ig Rédeyné Hoffmann Mária volt, őt egy év múlva követte a színháztörténész Pukánszky Kádár Jolán. Pár évvel később Sebestyén Irén, majd Bartoniek Emma, Goriupp Aliz lett a könyvtár munkatársa és mindegyikük a magyar tudományos élet kiemelkedő alakja.

A gyűjtemény használata ingyenes volt. 1904-től bevezették a délutáni nyitva tartást, de ezt hosszabbítani már nem lehetett. Az elektromos áramot csak a húszas években vezették be.

A világháború éve alatt a gyűjteményt nem érte károsodás, de a Múzeum épülete már a háború előtt felújításra szorult volna, amire természetesen nem volt lehetőség. Sőt 1917-ben még a réztetőt és a villámhárító rézvezeté-

két is be kellett szolgáltatni. Abból sem lett semmi sokáig, hogy a természettudományi osztályoknak és a könyvtárnak önálló épületet emeljenek, pedig a könyvtári helyhiány katasztrofális méreteket kezdett ölteni.

A könyvtár egyes történeti korszakai után a szerző mindig szól a gyarapodásáról. Többször előkerül a kötelezpéldány kérdése. A gyarapodással a feldolgozás nem tudott lépést tartani, szinte állandóan lemaradásban volt. Ezen az I. világháború éve alatt sikerült valamennyire túljutni, de akkor a világháborús dokumentumok begyűjtése vezetett aránytalanságokhoz, sőt még adósság felhalmozást is eredményezett, mégis gyűjteménytorzó maradt. Korábban a rendkívüli hagyatékok vételére a minisztérium általában biztosította a külön pénzt. Mindig fontos szerepet játszottak az ajándékok (középkori kódexek, Corvinák, Pray-kódex, Hess-féle Chronica), mégis voltak elszalasztott vételek, például Nagy István könyvei, vagy a Zrínyi könyvtár. – A könyvtár egyéb feladatai közé tartozott a nemzeti bibliográfia gondozása. A könyvtár hivatalos orgánuma a *Magyar Könyvszemle* volt.

Somkuti Gabriella név szerint megemlékezik sok kiváló könyvtárosról érdemeiket ecselve. Emellett szól az állományvédelemről, a kötetes megszervezésének gondjairól, említi Lázár Györgyöt és a két állandó könyvkötőcéget, Leszik és Gottermayer cégét, s taglalja az állandó könyvkötőműhely iránti igényt. Szól a fotóztatás szükségességéről és megszervezéséről. 1898-tól megindult a könyv- és kézirat-restaurálás is a könyvtárban. – Fontos szerepet játszottak a könyvtár tevékenységében a kiállítások. A száz éves jubileumra rendezett kiállítás állandó jellegű volt. 1911-ben meg is újították, s katalógusát is újra kiadták.

Csak elismeréssel szólhatunk Somkuti Gabriella áldozatos kutatómunkájáról, mert látszik, hogy mennyi, a könyvtár működésére vonatkozó dokumentumon rágta át magát, hogy föltárja az adatokat (beszerzési naplók, olvasói beírókönyvek, utasítások, beadványok és kérvények, hiánnyal kapcsolatos vizsgálati anyagok, stb.). Nem tehet viszont arról, hogy a számító-

gépes szerkesztés ezúttal is vétett a tipográfia esztétikai szabályai ellen csúnya szóközeivel, néha már elviselhetetlenül (68. old. 1. bekezdés). Egy-egy sajtóhiba megbocsátható (71. old. 5. sor), a 81. oldallal szembeni képaláírás (könyvtár!), de néhány elválasztás bosszantó: Széc-hényi (55. és 79. old.), Be-ethoven (93. old.) – Az MTA Könyvtára ösnyomtatványainak poszszeszor-bejegyzéseiről megjelent tanulmányomban (*Schriftenreihe des Komitees Österreich-Ungarn*, Bd. 3. 1994.) magam is linzi antikváriusnak vettem Rohrachert, akinek az OSzK duplumokat adott el, Vigyázó Ferenc pedig tőle vásárolt. Az innsbrucki könyvtárigazgató, Walter Neuhauser hívta fel figyelmemet, hogy Rohrachert esetében a tiroli Lienzről van szó (69. old.).

A művet szívszorító mondatok zárják, célozva a világháborút követő még keservesebb évekre. Annál inkább várjuk a folytatást a második közel száz év történetéről, amely ugyancsak nem volt zökkenőmentes, hiszen következett a II. világháború és két rendszerváltozás, nem is szólva a királyi palotába költözésről. – A könyvet az OSzK történetének a korszakra vonatkozó, válogatott irodalmi jegyzéke zárja mintegy 20 oldalon. A szöveg között 40 oldalnyi számozatlan illusztráció színesíti a kiadványt.

ROZSONDAI MARIANNE

Mannelli Goggioli, Maria: La Biblioteca Magliabechiana. Libri, uomini, idee per la prima biblioteca pubblica a Firenze. Firenze, 2000. Olschki. XVI, 222 l. /Monografie sulle biblioteche d'Italia, Vol. IX./

Minden, a könyvvel kapcsolatos kutatás Itáliában különleges nehézségekbe ütközik. Ennek alapvető oka az, hogy a subiacói nyomda alapítása óta olyan tömegű könyv jelent meg, amelynek akárcsak bibliográfiai számbavétele is komoly, több intézetet igénylő kutatást jelent. A könyvtárak története hasonlóan beláthatatlan, hiszen valamennyi városban találha-

tunk olyan világi és egyházi gyűjteményeket, amelyek anyaga a könyv kultúra legrégebbi századaiba vezet vissza bennünket. A „Le grandi biblioteche d'Italia” sorozat (Firenze, Nardini) megpróbált ugyan egy áttekintést adni a legnagyobbakról, de még sok évtized szükséges ahhoz, hogy akárcsak a valamilyen szempontból különleges gyűjtemények történetét módszeresen feltárják. A francia könyvtártörténeti nagy összefoglaláshoz (*Histoire des bibliothèques françaises*. Vol. I–IV. Dir. éditorial: Pascal FOUCHÉ. Paris, 1989–1990. Promodis.) hasonló vállalkozás Itáliában (és tegyük rögtön hozzá, Németországban is) még várat magára.

A Piero Innocenti által szerkesztett sorozat – amelynek kilencedik kötetét most ismertjük – 1954-ben indult a San Marco kolostor könyvtárának a bemutatásával. Úgy tűnik szándékosan olyan könyvtárak történeti feldolgozását vette programjába, amelyek nem tartoznak a turisztikailag is érdekes gyűjtemények közé, mint amilyen például a Biblioteca Medicea Laurenziana, a Casanatense, az Angelica, az Estense vagy a Marciana (de folytathatnánk a sort). Így a sorozat eddigi köteteiben a történeti, ma már esetleg önálló intézményként nem létező könyvtárakkal találkozzunk: a Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele, a Corsiniana, a trentói városi könyvtár (Bibliotheca Comunale di Trento), a bolognai San Domenico, a nápolyi San Tommaso, a genovai városi könyvtárak, vagy az egyetemi Libreria di Sapienza.

A mostani kötet először is a címmel lepi meg a könyvtártörténeti szakirodalmat követő közönséget. Berthold Louis Ullmann és Philip A. Sradler három évtizede megjelent monográfiája a Medici gyűjteményekről, illetve a San Marco kolostor könyvtáráról (*The Public Library of Renaissance Florence. Niccolò Niccoli, Cosimo de' Medici and the Library of San Marco*. Padova, 1972. /Medievo e Umanesimo. 10./) már címében is azt állítja, hogy Firenze első „nyilvános” könyvtárának történetéről értekeznek. Ezt a könyvtárat a korban egyedülálló módon, 1444-ben „ad utilitatem hominum sempiternam” bizonyos értelemben nyilvánossá tették. A Biblioteca Magliabechiana gyakorla-